Kell nem kell?
avagy
volt, van (?) és kell legyen szövetkezeti mozgalom!?

CSOMÓS ATTILA

Mottó: „A történelem az élet tanítómestere."
Balogh Elemér

Az utóbbi idõben (Magyarországon, de nem csak) egyre több értekezés jelenik meg szövetkezeti elvekrõl, tettekrõl, a múltról és a múlt hagyatékáról, a szövetkezeti mozgalom fontosságáról és arról, hogy a szövetkezeti mozgalom, amely a múlt század elején megfelelt az erdélyi magyar gazdálkodók érdekeinek, az a mai modern kor gazdasági érdekérvényesítési kívánalmaknak is eleget tenne az európai uniós csatlakozás feltételeinek megteremtéséhez.

Figyelembe véve az Európai Unióban alkalmazott agrártámogatási rendszert, Románia kormánya is sokszor hozott olyan törvényeket, rendelkezéseket, melyek elõsegítik, úgymond majdnem kötelezõvé teszik a szövetkezést s a mezõgazdaságon belül a termékpályás szövetkezetek létezését, illetve létrehozását.

Mivel Erdélyben is csak a legidõsebb nemzedék bír személyes élményekkel a „nem kolhoz" mintára szervezett és mûködtetett szövetkezetekre, a korabeli szakmai irodalmat és objektív visszaemlékezéseket használhatjuk fel a szövetkezeti mozgalom szükségességének, fontosságának megmagyarázásához, valamint egy megújuló szövetkezeti rendszer kialakítását biztosító, figyelõ, beszervezõ, fejlesztõ munkához.

Mit mutat a múlt?

Amint azt Vincze Gábor írja Az Erdélyi Magyar Szövetkezetek félévszázada címû munkájában: „A szövetkezeti hálózat egyik legerõsebb bázisa a Székelyföld volt. Ez mondhatni természetes, hisz itt sokszázados hagyománya volt egymás kölcsönös megsegítésének." Ezt kell figyelembe venni akkor, amikor az erdélyi szövetkezeti mozgalomról értekezünk. Tudnunk kell, hogy már 1825-ben a székely „reformátor" közgazdász-politikus, Bölöni Farkas Sándor megalapította a Gondoskodó Társaságot Kolozsváron, 1839-ben Marosvásárhelyen megalakul a Marosszéki Kölcsönös Tûzkármentesítõ Társaság, 1855-ben a kolozsvári Kisegítõ Pénztár, 1862-ben pedig Csíkszeredában az elsõ erdélyi magyar fogyasztási szövetkezet.

A komoly szervezkedés, a vidéki lakosság zömét kitevõ agrárnépesség megsegítését indítványozó, az áru- és hiteluzsora falu- és erkölcsromboló tevékenység korlátozását biztosító munka azonban a gróf Károlyi Sándor (nagyszerû gazdaságpolitikus és mecénás) befektetési áldozatvállalása tette lehetõvé. Az õ nevéhez fûzõdik az elsõ HANGYA Szövetkezet létrehozása 1898. április 12-én, és Budapesten, ugyancsak 1898-ban, az Országos Központi Hitelszövetkezet, valamint a HANGYA Fogyasztási Szövetkezeti Központ bejegyzése.

Erdélyben az igazi szövetkezeti hálózat kialakítása 1905-ben kezdõdik, amikor is Nagyváradon megalakul a parciumi Hangya és 1906-ban Nagyenyeden a Hangya erdélyi kirendeltsége. Ezekhez az alközpontokhoz több tíz szövetkezet is csatlakozik, a Székelyföldön pedig tej- és állatbiztosító szövetkezetek alakulnak. Ez a folyamat az elsõ világháború kitöréséig tart, amikor a hálózat továbbépítése megtorpan. Még az 1920-ban megalakuló nagyenyedi Hangya Központ és a kolozsvári Gazdasági és Hitelszövetségek Szövetsége (Szövetség) sem tudta meggátolni a csökkenõ tendenciát.

Trianon után, a két világháború közötti idõszakban, a román politikusok a Romániához csatolt területeken mindent elkövettek a kialakult gazdasági intézményrendszer megsemmisítéséért. Mindezek ellenére az 1929-ben megszavazott szövetkezeti törvény lehetõvé tette a decentralizáció és a szövetkezeti autonómia elvének alkalmazását, a szövetkezetek vidékenkénti „federálékba" és uniókba való tömörülését. A Szövetség keretén belül, a hitelélet gyengülése ellenére is tovább folytatódik az erdélyi szövetkezeti mozgalom szervezése. Megindul az ún. tejszövetkezeti mozgalom, aminek következtében 1931–1938 között több mint 100 tejszövetkezet alakul. 1936-ban Marosvásárhelyen, míg 1938-ban Székelyudvarhelyen tejfeldolgozó üzemek létesülnek, amelyek már exportra is képesek termelni. A felfelé irányuló tendencia azonban tart nem sokáig, mert 1938-ban egy királyi dekrétum alapján létrehozzák a Romániai Nemzeti Szövetkezeti Intézetet (INCOOP), ami egyben szentesíti az intézet azon jogát is, miszerint az intézet elrendelheti egyes zónákban több szövetkezet fúzióját is. Az INCOOP nem él a megadott joggal, mivel Bukarestben is tudták, hogy az 1919–1920-as békediktátum által meghatározott államhatárok nem biztos, hogy véglegesek maradnak.

A második bécsi döntés kettészakította Erdélyt, és ezzel egy idõben az erdélyi magyar szövetkezeti hálózatot is. Ezért megalakul a nagyenyedi, valamint a marosvásárhelyi Termelõ- és Fogyasztási Szövetkezetek Központja. Ezekhez csatlakoznak a Szövetség központjától elszakadt tagszövetkezetek is, mert a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja Észak-Erdélyben maradt.

Ezt követõen az Észak-Erdélyben maradt szövetkezeti mozgalom, a magyar állam segítségét élvezvén, fejlõdésnek indul. Új szövetkezetek alakulnak. Marosvásárhely mellett, Medgyesfalván igazi ipartelep épül a Hangya égisze alatt, Csíkszentsimonban pedig a Szövetség keményítõ- és ládagyár építéséhez

kezd. Dél-Erdélyben azonban tovább csökken a magyar szövetkezetek száma.

A második világháború befejeztével újabb változások állnak be az erdélyi szövetkezetek életében. 1945-ben az addig érvényben lévõ jogszabályok helyett a román jogszabályok lépnek érvénybe, és ezzel elkezdõdik az a nyilvánosságra nem hozott háború, melynek célja a magyar szövetkezetek mûködésének ellehetetlenítése. A folyamat mindaddig nem áll le, amíg a szövetkezeti szellemet képviselõ autonóm, a tagok önkéntes társulásán alapuló magyar szövetkezetek nem olvadnak be a megyei federálékba, amíg nem egyesülnek a magyar és a román szövetkezetek. A hitelszövetkezetek felszámolása 1948-ban megy végbe, a Hangya Fogyasztási Szövetkezetek, illetve a Kaláka Erdélyi Népi Szövetkezetek végsõ átalakítására 1950-ben kerül sor, amikor is megalakul Romániában a Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége, a „CENTROCOOP", amelynek minden fogyasztási szövetkezet tagja kellett legyen.

Mi van ma?

Az 1989-es rendszerváltás után az erdélyi magyarság nagy lendülettel fogott neki a társadalmi és a kulturális élet újraszervezéséhez. Létrejön egy nagyszámú civil szervezet, melyek nagy része azonban a kulturális, szociális, társadalmi élet megújulását, a magyar népi hagyományok felélesztését tûzte ki céljául. A gazdasági élet átszervezése is elkezdõdik, hisz magántõkével rendelkezõ cégek jönnek létre, megkezdõdik a mezõgazdasági kollektív gazdaságok felszámolása, és az 1991-es földtörvény számos falusi és városi lakosnak visszaadja a jogos, a kollektivizálás alkalmával elrabolt föld- és erdõtulajdonát. Újraalakulnak a gazdakörök, a külföldi segítséget élvezõ egyes alapítványok szorgalmazzák a gépkörök kialakítását, szarvasmarha-tenyésztõ gazdaegyesületek és tejszövetkezetek kapnak jogi személyiséget.

A visszaigényelt területek birtokbavételének késése, a földparcellák sokasága egy gazdaságon belül, a megfelelõ erõgépek és mezõgazdasági eszközök, valamint a termelés beindításához szükséges tõke hiánya, sok esetben a hozzá nem értés, mind-mind hátrányosan befolyásolják a piacgazdálkodás követelményeinek megfelelõ termelést. A munkaerõ elöregedése is nagyban hozzájárul a mezõgazdasági termelés eredménytelenségéhez, de egyben ahhoz is, hogy új típusú felvásárló, feldolgozó és értékesítõ szövetkezetek alakuljanak ki.

A szocialista rendszerben kialakított fogyasztási és hitelszövetkezetek is átalakulási folyamaton mentek keresztül. A rendszerváltást követõen elszegényedtek, az állam nem tudta biztosítani a szükséges tõkét az árubeszerzéshez, a vidéki gazdálkodóknak szükséges hitelek nyújtásához, és ez gyakorlatilag az egész rendszer összeomlásához vezetett. 1966 októberében a 109-es törvénnyel újraszervezõdnek a fogyasztási és hitelszövetkezetek, ezek azonban, akárcsak az elõzõ rendszer szövetkezetei, nem rendelkeznek teljes önállósággal, megfelelõ nagyságú tõkével, ami miatt továbbra is mûködésképtelenek maradnak.

Romániának az Európai Unióhoz való csatlakozásának kinyilvánítása a szövetkezeti mozgalom új szakaszát nyitja meg. Ma már nagyon sok esetben a gazdák mezõgazdasági termelésének támogatását egy szövetkezeti tagsághoz köti, amely szövetkezet lehet termékpályás termelõ és értékesítõ, vagy pedig nonprofit jellegû szövetkezet is. Ennek a kormányintézkedésnek az alapján jelentek meg 2001-ben, illetve 2002-ben nagyobb számban a szarvasmarha-tenyésztõk egyesületei, a tejszövetkezetek stb., amelyek szervezése azonnal megállt, amint a kormány nem tudta folyósítani rendszeresen az állami támogatást.

Kell legyen szövetkezeti mozgalom! ?

Amint a fentiekbõl is kitûnt, a szövetkezetek már 100 évvel ezelõtt is azért jöttek létre, mert az akkori gazdasági és társadalmi viszonyok között elviselhetetlenné vált a hitel- és áruuzsora. Ez a mai Romániában is így van. Nagyok a bankok által – a hitelek után – alkalmazott kamatlábak (az egyéni gazda legtöbbször nem is jut hitelhez), drága az energia, a megtermelt terményeknek nincs biztos piaca, ami mind azt bizonyítja, hogy a helyzet ma is ugyanaz, mint egy évszázaddal korábban. Ha elemezzük az Európai Unióban elért gazdasági sikereket, rájövünk, hogy az összefogás kényszerének felismerésének alapján megvalósítható a valós piaci verseny fennmaradása, a kistermelõk piacra jutásának és versenyben maradásának esélye. A gyakorlat azt igazolja, hogy a szövetkezetek jelenléte az élelmiszerpiacon nagyban korlátozza a mamutcégek monopóliumainak és a feketekereskedelemnek az árfelhajtó tevékenységét.

Leszögezhetõ tehát, hogy kell legyen egy szövetkezeti mozgalom, hisz a szövetkezeteké a jövõ, mert:

– Európában a legmélyebb történelmi gyökere van;
– valódi esélyegyenlõséget biztosít;
– a gazda csak a szövetkezetekben õrizheti meg gazdálkodási önállóságát (egy tag – egy szavazat);
– a bérmunkás és a nagytõkés létforma között a szövetkezõ gazda jelent garanciát a kultúrvidék megmaradásához, a népesség megtartásához;
– a szövetkezet valós, gyors és biztos információt biztosít a termelõnek;
– az Európai Unió agrárpolitikája az átlagos méretû családoknak biztosít elõnyöket, és nem a nagy monopóliumoknak, illetve a jogi személyiségû vállalkozásoknak.

Úgy gondolom, hogy a múlt teljes feltárásával, a szövetkezeti mozgalom megismerésével, a következtetések nyilvánosságra hozásával és azok tudatosításával megteremtõdhet egy igazi, új típusú szövetkezés megindításának, a vidékfejlesztési munka elindításának és a magyarság szülõföldjén való fennmaradásának feltételei.